

Universiteit
Leiden
The Netherlands

**Only trade routes. Het leven en werk van
Jane Ellen Harrison, deel 2**
Naerebout, F.G.

Citation

Naerebout, F. G. (1991). Only trade routes. Het leven en werk van Jane Ellen Harrison, deel 2. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/11069>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/11069>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De krantenartikelen tonen bovenal dat nieuwe hypothesen als van Iman Wilkens op te boksen hebben tegen de onwil en de luiheid van de zijde der specialisten.

Misschien is het materiaal in de *Ilias* en de *Odyssee*, vanwege de vele historische niveaus en de gecompliceerde gelaagdheid van het etymologische aspect, te weerbarstig, ronduit te overdonderend, om door één enkele onderzoeker in een methodisch zuiver verhaal te kunnen worden gevangen. Voor mij staat hoe dan ook vast dat de pogingen van Iman Wilkens daartoe door classici niet genegeerd mogen worden.

Richard van Dijk
(januari 1991)

• Literair •

Only trade routes

Het leven en werk van Jane Ellen Harrison, deel II

In het eerste deel van deze kleine serie verlieten we Jane Harrison op het moment dat zij aantrad als *lecturer* in de klassieke archeologie bij Newnham College, één van de speciale vrouwen-colleges te Oxford. Vanaf 1898 gaf zij daar in de praktijk onderricht in van alles en nog wat, zeker niet alleen archeologie, waarbij ze er vooral plezier in had studentes de beginselen van het Grieks bij te brengen. In haar eigen onderzoek bouwde zij voort op hetgeen zij vóór haar komst naar Oxford gedaan had: de Griekse godsdienstgeschiedenis werd nog meer dan voorheen het middelpunt van haar wetenschappelijke arbeid. De universitaire omgeving werkte zeer stimulerend: Jane Harrison ging nu de spil vormen van een gezelschap dat wel bekend staat als de Cambridge School. Geïnspireerd door het werk van ondermeer J.G. Frazer, W.R. Smith en E.B. Tylor stortte men zich in de discussie rond

'myth and ritual', met een zeer krachtig pleidooi voor het primaat van het ritueel. Tot deze groep der zogenaamde 'Ritualists' (liever dan Cambridge School, gezien de aanwezigheid van een Oxonian) behoorden, naast Jane, Gilbert Murray in Oxford en Francis M. Conford in Cambridge. Verder werd een belangrijke bijdrage (in de vorm van advies, kritiek en allerlei hand- en spandiensten) geleverd door A.B. Cook, een fabelachtig geleerd jongmens. Maar Cook bleef een buitenbeentje, en werd door Gilbert Murray omschreven als 'a great help to us, but not one of us'.

Aangevuurd door de lectuur van het nieuwste van het nieuwste op het terein van de ethnologie/anthropologie, psychologie en sociologie, streed dit gezelschap jonge mannen (25-35 jaar oud) rond een wat oudere dame (bijna 50) in de frontlinie, en zo voelden ze het ook: zij waren de voorstrijders die door zich dapper naar voren te storten, het onbekende tegemoet, de grenzen verlegden. Zij, en geen anderen; zoals Harrison aan Murray schreef: 'The specialists don't count — they grub up the facts but don't see the relations'. Zo zien we haar naar aanleiding van het magnum opus *Zeus* van A.B. Cook opmerken, ondanks (of dankzij) het feit dat zij Cooks werk ook herhaaldelijk prees als 'that mine of learning' waar iedereen alles kon vinden dat in haar eigen werk niet stond: 'of course he is utterly wrong about it being "the collection of facts that matters". The facts are dead and better buried unless they're interpreted. I wish you (Murray) could persuade A.B.C. of that.' Dit verklaart tegelijk het 'not one of us' boven geciteerd. Op vergelijkbare wijze benadrukte Murray bij een latere gelegenheid dat het erom ging 'to see what things really meant...not merely construing and cataloguing'. Naar aanleiding van het werk van Victor Bérard schreef Jane Harrison, wat gechargeerd, maar desalniettemin met een zeer vooruitziende blik, dat Bérards aanpak gezien moest worden als 'a forecast of the new way of writing history — no wars, no kings, no constitutions, only trade routes'. Dat lijkt op de benadering van de oude geschiedenis zoals bijvoorbeeld Moses Finley een tachtig jaar later nog altijd ijverig aan het propageren was. Niet zonder succes, en Finley was ook in het geheel niet de enige; maar toch zou het Harrison zijn tegengevallen dat de 'trade routes'-aanpak (let wel, heel ruim opgevat) aan het einde van de twintigste eeuw nog niet werkelijk gemeengoed is.

Kortom, anderen verkeerden in duisternis, maar Jane Harrison en enkele rond haar hadden het licht gezien, of zelfs twee lichten: 'two great

lights: archaeology and anthropology'. Op die basis ging Jane aan het schrijven, met een enthousiasme en verbeeldingskracht die nu nog van het papier afstralen. Het is niet mogelijk haar werk en de implicaties van dat werk hier uitgebreid te bespreken, en enkele korte woorden moeten volstaan. Aanvankelijk, in haar *Prolegomena to the study of Greek religion* (1903), betoogde zij dat ritueel voorafgaat aan de mythe, dat relictien van merkwaardige gebruiken bewaard in archeologische resten of geschreven bronnen de voorrang moeten krijgen boven de 'grote literatuur', en dat de basis van de Griekse religie gezocht moet worden in vruchtbaarheidsdenken dat zich uitte in apotropaeïsche of reinigingsrituelen. In 1912, in haar *Themis. A study of the social origins of Greek religion*, zijn elementen van het bovenstaande terug te vinden, maar is alles veel minder duidelijk en veel subtieler. Bovendien is de theoretische invalshoek sterk gewijzigd: het werk van Henri Bergson en vooral van Emile Durkheim heeft Harrison op het spoor gezet van wat zij 'communal psychology' noemt. Goden en religieuze denkbeelden 'generally reflect the social activities of the worshipper', m.a.w. maatschappelijke zaken worden gedramatiseerd als ritën, en tevens verteld als mythe, dit alles ten behoeve van de constituering en cohesie van de groep. Zie het 'social origins' uit de ondertitel van haar boek. Harrison haalt bijzonder veel overhoop, op weinig systematische wijze, maar veel van de zaken waarover zij schreef, bijvoorbeeld initiatie, zijn de afgelopen twee, drie decennia weer teruggekeerd in het middelpunt van de belangstelling. Zij was dus een waarlijke voorloper. In haar *Ancient art and ritual* uit 1913 vatte zij het een en ander nog eens samen voor een groot publiek.

Niet iedereen was ingenomen met Jane's enthousiaste geschrijf. Menigeen was waarlijk geschokt door het feit dat de nobele Griek nu zoveel primitiefs toegeschreven kreeg, al was het dan als een vroege fase in de evolutie of als een substraat. Maar veel kritiek was er ook op haar 'losse' stijl van werken. Lewis Farnell beschuldigde Harrison van een 'uncritical and indolent handling of texts' en van onzorgvuldigheid in het algemeen. Niet altijd onterecht, maar Jane reageerde nauwelijks: in correspondentie werd Farnell, toch de auteur van het indrukwekkende, vijfdelige werk *Cults of the Greek states*, afgedaan als 'essentially insignificant' en 'so much dead lumber'. Murray, die Farnell nog in bescherming probeerde te nemen, werd bedreigd met een 'neolithic club' (dit wapen, in feite een Afrikaanse staf, door Murray aan Jane geschonken, komt vaker in haar brieven voor,

ook wel afgekort als de 'N.C.'). Harrison voelde zich ver verheven boven Farnell, in ieder geval in die zin dat haar wetenschappelijke werk zich afspeelde in een geheel andere luchtlaag. William Ridgeway was de meest luidruchtige tegenstander, een Ierse hulk met een mijns inziens pathologische neiging tot polemiek met iedereen, door hem zonder uitzondering als 'vermin' betiteld. Hoewel noch een aanbidder van een onbestaand geïdealiseerd Griekenland, noch bijzonder kritisch wat betreft de punten en de komma's, was Ridgeway een fel bestrijder van de gedachten van de 'ritualists'. Hij had namelijk zo zijn eigen ideeën, en beet zich op schier monomane wijze vast in die verklaringsmodellen. Toch is Jane vrij mild over hem, want ze herkende veel van waarde in zijn werk en prijst hem dan ook als belangrijk inspirator. Ridgeway was inderdaad altijd origineel: ik denk dat weinigen hem vandaag de dag lezen, maar ik kan zeker zijn studies over drama warm aanbevelen (aan de kritische lezer). 'Of tedious pedants though the world is full / while Ridgeway lives, research can ne'er be dull' (een poëem van de hand van ene A.D. Godley, waarbij kennelijk ook rekening is gehouden met Ridgeways Ierse tongval). Het blijft van de kant van Harrison dus bij wat spot: 'don't read R— at night, it might be fatal'. Ook schreef zij in 1913 een bijdrage aan de bundel voor Ridgeways zestigste verjaardag. Na die tijd verzuurde de relatie, door Ridgeways fel antifeministische en antipacifistische (ten tijde van WO I) opstelling, maar zelfs in 1927 heeft Harrison nog een opvallend vriendelijk woord voor de dan overleden Ridgeway over.

De Eerste Wereldoorlog maakte een eind aan Harrisons 'rustige' academische bestaan. De oorlog greep diep in in haar leven, zie de weemoedige toon in een brief aan Murray: 'shall we ever wrangle again over the horns of Poseidon or the hoofs of Cheiron—I fear not— these lie slain by the war'. Zoals zoveel van haar tijdgenoten voelde zij de oorlog als de afsluiting van een tijdperk; wij weten, in retrospect, dat ze groot gelijk had. Haar persoonlijke oplossing was de vlucht: regelmatige verandering van plaats door te reizen en ook verandering van mentaal leven door de studie van nieuwe onderwerpen. Uiteindelijk studeerde zij Russisch in Parijs, maar deed ook alles aan oosterse en scandinavische talen. De keus voor een talenstudie is niet zo verwonderlijk. Ook daar lag één van haar vele talenten: zij beheerste ongeveer twintig levende en dode talen. Nog op vrij hoge leeftijd, na haar aanstelling in Cambridge, had zij de moed te beginnen aan de studie van het

spijkerschrift (teneinde Assyrische bronnen te kunnen lezen, een 'savage lingo'), hiërogliefen en Phoenicisch. Verder zat zij in een wel heel opmerkelijk klasje dat Hebreuws deed bij Professor Kennett: naast Jane zaten daar Frazer, Cook, Cornford. Ditmaal viel de keus niet op de Oudheid, maar op Russisch. We laten Jane Harrison het zelf nog eens uitleggen, wanneer zij in 1927 op de dingen terugkijkt: 'the great war which shattered much academic tradition, scattered my fellow-workers all over Europe to be killed or drilled, and drove me, for I am no Archimedes, to fly from Greece and seek sanctuary in other languages and civilisations... bringing with them no bitter tang of remembrance. For nearly ten years I never opened a Greek book'. Russisch was een oude liefde: het zaad was al 60 jaar eerder gezaaid, toen de houthandelactiviteiten van haar vader, vooral Baltische handel, contact met Russen met zich mee brachten.

In 1917 keerde Harrison terug naar Newnham, en onderwees daar Russisch. Natuurlijk kruipt het bloed waar het niet gaan kan, en richtte zij zich toch ook weer op de antieke godsdienstgeschiedenis. In 1921 verscheen *Epilegomena to the study of Greek religion*. Maar dat is een merkwaardig boek, dat niet past in de lijn van haar eerdere werk. Het past in zijn filosofische toon wel bij haar nieuwe geestesgesteldheid. Het wilde niet meer met de relatief specialistische wetenschap: 'I began to feel that I had lived too long the strict Academic life with my mind intently focussed on the solution of a few problems'. Hoe nu? Ze had gesneerd over de specialisten, maar uiteindelijk voelt zij zich gedwongen zichzelf daar ook onder te rekenen. Ze wilde de dingen nog breder zien, en haar geest was al zo breed (hoewel geschiedenis na de Oudheid altijd haar zwakke kant bleef: hoe komt er in hemelsnaam een *Palais des Papes* in Avignon te staan, piekert zij in een brief verstuurd vanuit die plaats). Er is dus meer aan de hand dan alleen de schok van de Eerste Wereldoorlog: hoewel dat duidelijk een ervaring is geweest die haar tot radicale veranderingen in haar eigen leven bewoog, ligt er kennelijk toch een diepere onvrede met het academisch bedrijf aan ten grondslag. In deze context is het vermeldenswaard, dat Harrison, toen men overwoog in Cambridge in curriculum en vestigingsplaats een duidelijker scheiding tussen verschillende vakgebieden aan te brengen, vurig pleitte voor een universiteit met alles dooreen: vooral geen verbanning van de technische vakken, de *science*, naar een gespecialiseerd oord. Haar ideaal was de onderlinge bevruchting. Ze moet zich wat dat betreft in de loop van

de jaren steeds ongelukkiger zijn gaan voelen: op het moment dat zij haar carrière in Cambridge begon, was het proces in de richting van specialisatie juist goed op gang aan het komen. Anno 1991 komt van vruchtbare uitwisseling om verschillende redenen al helemaal niets meer terecht, zelfs tussen twee uiteinden van één enkele universitaire gang vindt weinig bevruchtend verkeer plaats, laat staan met de mensen in de geheimzinnige laboratoria, maar in het ideaal kan ik krachtig meevoelen. Jane trok de consequenties uit haar gevoel van onbehagen: in 1922 verkocht zij haar bibliotheek, verbrandde haar papieren, en verliet Cambridge, 'to see things more freely and more widely'. Ik vind zoiets heel dapper; en als 'Werdegang' oneindig veel fraaier dan het zo vaak geroemde 'sterven in het hamas'.

(wordt vervolgd)

F.G. Naerebout

• Gent / Leiden •

Het was een handjevol Belgen, dat dinsdag 11 december 1990 de koude koelbloedigheid doorstond om de uiteindelijk toch arriverende classici te verwelkomen. Want was het niet Cicero die zei dat van alle Galliërs de Belgen het dapperst waren? Neen. De Gentse classici waren duidelijk te herkennen, ook omdat ze een banier torsten met daarop de heilwens 'ksaipete'.

Na een eerste begroeting hadden we er een flinke klim voor over om op de top van de Blandijnberg ons gerief kwijt te geraken. Vervolgens vond de officiële salutatio (sik) plaats in studentenhuis De Brug. Onder het genot van versnaperingen werd ons hun plan de campagne ontvouwd, waarbij het goudgele kaasje dat wij hun nog moesten aanbieden, reeds verbleekte bij de aankondiging van een heuse Breugheliaanse kaas- en wijnavond. Over het verdelen van de kamers kunnen we kort zijn. Dat gebeurde. Een lunch in